

Askosberget øvre (Oppigarn), gnr 116, bnr 5, Grue
kommune
Dokumentasjon til fredningssak

Introduksjon

I arbeidet med skogfinske kulturminner er det gjort et utvalg av elleve kulturminner/kulturmiljø som til sammen forteller om skogfinnenes historie i Norge.

Det er ikke bevarte ett enkelt kulturmiljø etter skogfinnene som alene har kunnet representere deres historie på en god og fullverdig måte. De skogfinske kulturminnene er i større grad bevart som enkeltminner, spredt utover et større geografisk område. I mange tilfeller har de vist seg å være i dårlig forfatning, flyttet eller tilført ny funksjon.

Riksantikvaren har, i samarbeid med skogfinske interesser, ønsket å finne fram til enkeltminner som til sammen kan inngå i en større helhet, ivareta og formidle den skogfinske historien og kulturarven.

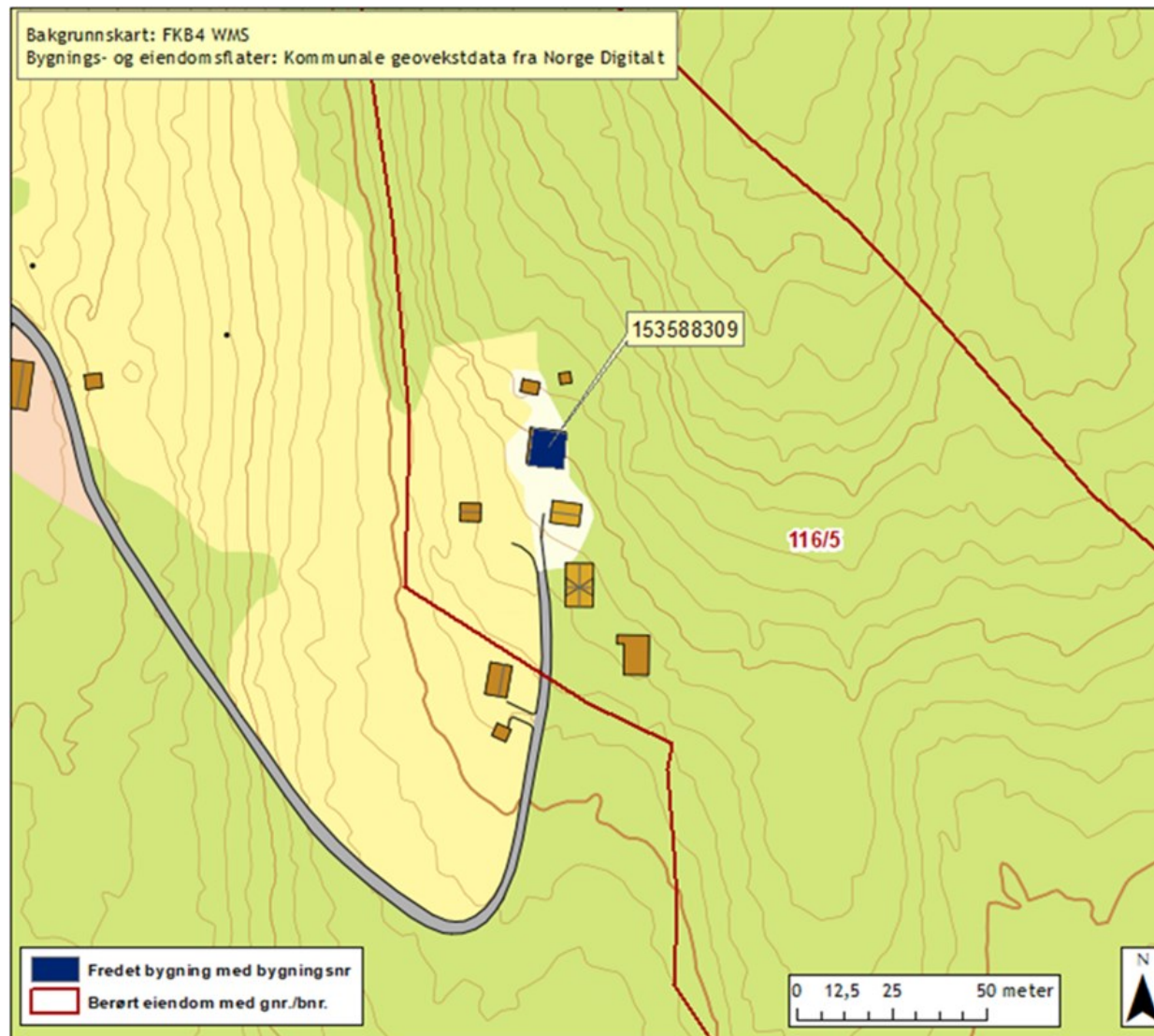
På bakgrunn av dette har vi valgt å la dokumentasjonen i hver enkelt fredningssak ha en fellesdel som danner en historisk kontekst og overbygning for fredningene, og som forklarer hvordan det enkelte kulturminnet inngår i helheten.

Eiendomsinformasjon og fredningskart

Askosberget Øvre
Grue kommune
Gnr 116, bnr 5
AskeladdenID 100118-1
bygningsnummer 153588309
Fredningen etter § 15 omfatter
røykstue med eksteriør og
interiør samt fast inventar

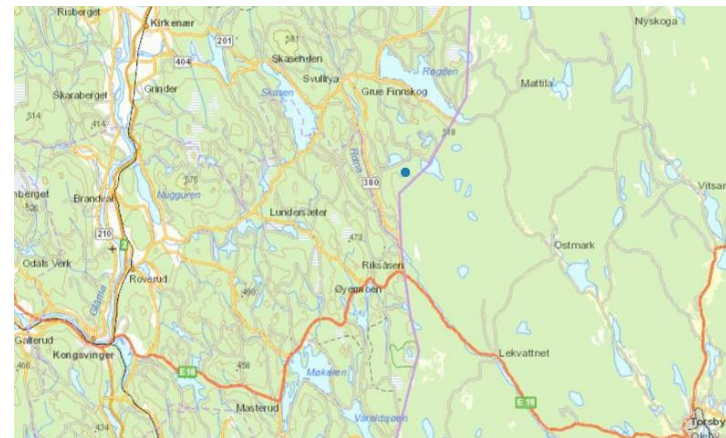
Beskrivelse og nærområde

Askosberget Øvre, Oppigarn

Røykstua på Askosberget tilhører gården Askosberget Øvre (Oppigarn). Askosberget ligger i Grue Finnskog, ikke langt fra Svullrya, og nær riksgrensen til Sverige. Gården ligger langt inne i et stort sammenhengende skogsområde, og er høyt plassert i landskapet, på en skogkledt høyde i terrenget av klimatiske årsaker. Gårdens plassering midt i et øde og stort sammenhengende skogsområde, knytter den til den skogfinske svedjebruken som var utbredt som næringsvei.

Askosberget Øvre består av en røykstue med akershusisk grunnplan, badstue, bu og et nybygg. Nybygget fungerer som feriebolig og er satt opp på stedet hvor fjøset/låven tidligere stod. Bua er restaurert med tilskuddsmidler fra Norsk Kulturminnefond. Det finnes også to ruiner/rester etter jordkjellere, som har ligget ved siden av hverandre.

Bygningene danner i dag et tun hvor bygningene ligger plassert der landskapet naturlig tillot det, og uten noen systematisk plan. Dette er typisk for en tradisjonell skogfinsk gård. Rundt tunet ligger det rydningsrøyser knyttet til gårdens driftsflater (åkrer og enger). Landskapet er fremdeles relativt åpent, selv om det også er grodd igjen en del, slik det framkommer ved å se historiske flyfoto.

2020

1950

1980

Kort historikk

Den skogfinske plassen Askosberget Øvre (Oppigarn) ble ryddet i siste halvdel av 1700-tallet av skogfinnen Peder Matisen (1777-1839). Like i nærheten ligger gården Askosberget, som ble ryddet på midten av 1600-tallet. Askosberget Øvre var en mindre og enklere gård enn Askosberget, men begge tilhørte skogfinske familier. Askosberget Øvre har vært i samme skogfinske slekten fra den ble ryddet og fram til i dag.

En av to bevarte røykstuer med original røykovn i Norge

Det finnes to røykstuer med original røykovn som står på sitt opprinnelige sted igjen i Norge, hvorav den ene er på Askosberget Øvre. Den andre, in situ, bevarte røykovnen finnes også i Grue Finnskog, og står i røykstua på gården Tvengsberget ved Røgden. Røykstua på Tvengsberget er en god del større enn Askosberget. Det samme er røykovnen, størrelsen på røykovnene er tilpasset størrelsen på røykstuerommet. Foruten disse finnes det flere bevarte røykstuer bevart på museer.

En røykstue er et bolighus med et ildsted, røykovnen, som slipper røyken ut i rommet, hvor den ble liggende tidvis tykk oppunder taket. Bygningen er uten skorstein, men har et undertak med avtrekkspipe/røykkanal i tre, med luftehatt på toppen, for å slippe røyken ut. En røykovn er steinmurt og består av store mengder stein som magasinerer varmen. Røykovn er en form for masseovn.

Beskrivelse av bygningen

Røykstua på Askosberget Øvre er en laftet tømmerbygning i en etasje.

Bygningen er oppført på en pusset grunnmur. Det har tidligere trolig vært en moldbenk rundt grunnmuren. Jordoppgrøpingen rundt bygningen er fjernet i forbindelse med istandsetting og sikring av bygningen.

Bygningen har akershusisk plan, det betyr at man fra inngangsdøra kommer rett inn i stuerommet/røykstua. Ved siden av røykstua ligger det to rom (i dag er veggen mellom disse to rommene slått ut) så bygningen består av to like store rom.

Tidligere var det en peis i et av de andre rommene. Denne er blitt fjernet (sannsynligvis ble den fjernet på 1970-tallet).

Røykstuerommet er ikke panelt innvendig, mens rommene i den andre halvdel er panelt.

Inne i røykstua er det tradisjonelle taket (himlingen) intakt.

På 1970-tallet ble det utført en del tiltak på bygningen. Man kledde bygningen utvendig, vinduene ble skiftet, verandaen mot sør ble oppført, pipa satt i stand og man gjorde en del innvendige tiltak, i hovedsak i de to mindre rommene, mens man prioriterte å bevare selve røykstua så inntakt som mulig.

Restaurering av røykstua og røykovnen

Det ble vurdert som nødvendig å istandsette røykstua i forbindelse med fredningssaken. Eier hadde allerede før fredningssak ble iverksatt engasjert bygningsantikvar Hans Johnsson og via ham søkt midler til Kulturminnefondet om støtte til istandsetting.

Ved varslingen om fredningssak ga imidlertid Riksantikvaren tilsagn om tilskudd, som del av satsingen på skogfinske kulturminner. Det ble bestilt tilstandsvurdering av den svenske håndverkeren og røykovnseksperter Jo Husmo og inngått avtale med Hans Johnsson for istandsetting av selve røykstua.

Både istandsettingsrapportene fra Hans Johnsson og vurderingen til Jo Husmo er vedlagt og inngår i denne fredningsdokumentasjonen.

Røykstua eksteriør

Tilbakeføring til 1930

Røykstua ble registrert og målt opp i 1937 av Ingebret Aas (Riksantikvaren), som gjorde en registrering av røykstuer på Finnskogen. Et foto fra 1937 er derfor benyttet som utgangspunkt for tilbakeføring. Restaureringen/istandsettingen er gjort med utgangspunkt i dette fotoet. Tilbakeføringen har ikke vært på detaljplan, slik at det er noen avvik.

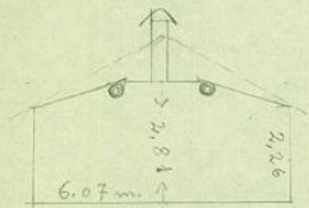

Gammelt bilde av våningshuset slik som det så ut på slutten av 1930-årene. Bilde har vært utgangspunktet for restaureringsarbeidene. Det eksisterer flere bilder fra dette tidspunktet, som viser både våningshus, uthus og kulturlandskapet.

Ingebret Aas' oppmåling fra 1937

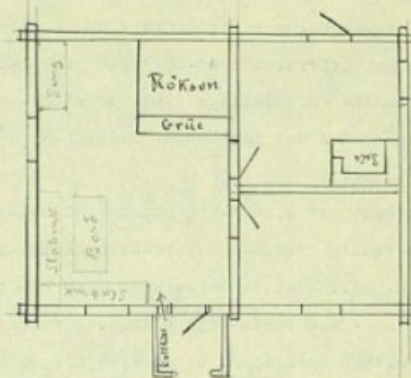
Røkstuen på Øvre Askosberget er bygget 1863 av laftet tømmer med bordkledning utvendig og stekktak. Den består av stue, kjøkken og kammer, med gang opsatt i nyere tid foran inngangen. På kjøkkendøren og et skap ved inngangen er malte mønstre, som en svensk maler ved navn Widenström har utført. I 1850-60 årene gikk han rundt på Grue Finskog og malte forskjellige ting. Mønstrene er nokså særpreget sammenlignet med det man har av utsmykning nede i bygden, bl.a kirker og huser.

Høiden på langveggen er 2,26 m. og under flattaket i midten 2,81 m. På taket er som vanlig røkhatt. Røkovnens bank ~~xxxxxx~~ er tsmret 3 stokker 0,70 m. høi. Bank og murverk er like brede 2,06 m. Murens høide 0,81 m. + den buede topp 0,45 m. Murverket har på siden en avsats 0,50 m. høi og 0,43 m. bred. Fyråpningen er 0,44 m. høi og 0,45 m. bred. Den stensatte grue på banken (fordypning) er 0,68 m. lang og 0,28 m. bred. Røkovnen er ennu i bruk. *Den angjeldende terskel er 30 cm høi. Firkant. Røskammen i bunn for dørklink.*

Profil av stuen innvendig

Ingebret Aas
1937.

1:100

Røkovnstuen på Øvre Askosberget
Grue Finskog.

Oppmålt på nytt 1963 av Ola Øgar Svendsen

B. 107

OØS:AS

Kort innberetning om besøk torsdag 5. september 1963 på Gruetunet med besiktigelse av museumsbygninger, gammel skolestue på Monsrud og røykstue fra 1863 på Askeberget på Finnskogen.

Tilstede var formannen i bygdetunsnemnda Kr. Iversen og medlemmer av styret. Ved besiktigelsen av røykstua var eieren Albert Holt tilstede.

1) Gruetunet.

- Styret ba om anvisning på a. trekonserverende midler mot sopp, råte og treborende insekter.
- Oppgave over firmaer som kan levere glassruter med grønt glass som med blærer som virker gammelt.
- Kopier av plan for fornøvelsesavdelingen med angivelse av avstand til selve tunet.

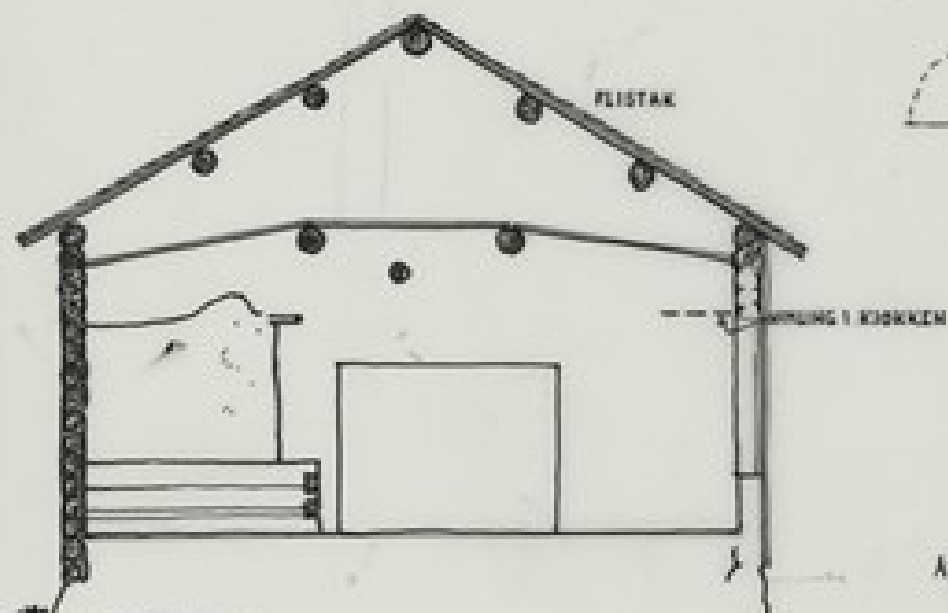
2) Skolestua i Monsrud krets. er overlatt Gruetunet og skal bevares på stedet. Det er en 1 etasjes panelt tømmerbygning med ^{tredekt} ~~akerhusisk~~ planløsning og krum rød teglstentaktekning på åstak. Det ligger flis under teglstenen. Bygningen er 6.5 x 9m utvendig målt og trenger istandsetting. Det er i første omgang taket det gjelder.

3) Røykstua på Askeberget er fra 1863. Den er 1. etasjes (panelt) tømmerbygning 6.35 x 8.50 m med ^{tredekt} ~~akerhusisk~~ planløsning. Det er inngang både i kjøkken og stue. På et åstak ligger taktekning av flis. I stuerommets nordøstre hjørne står røykovnen (2.10 x 2.15m). Skilleveggen mellom kjøkken og kove, ildstedet på kjøkkenet samt dørene mellom kjøkken - stue og kove - stue er nedrevet. Bortsett fra røykstua på Finnetunet i Svulrya og røykstua i hovedbygningen på Tvengsberget skal dette være den eneste røykstua som er igjen på Finnskogene og den eneste hvor bygningskroppen er uendret siden oppføringen.

Styret ba om forslag til overenskomst mellom eier og Gruetunet om disponering av røykstua. Det er meningen å bevare den på stedet.

En liten tømmerbu på ca. 4 x 5m som ligger på samme tunet (noe sydvest for røykstua) skal også bevares på stedet.

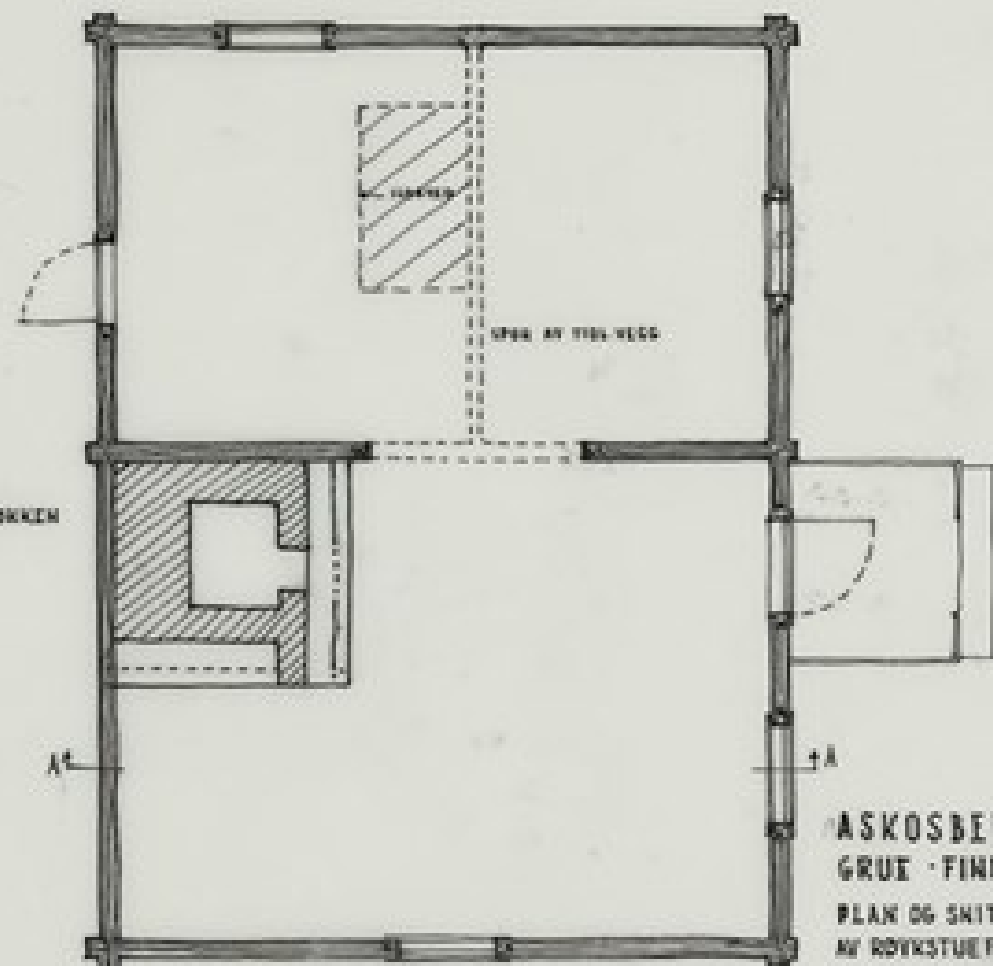
Ola Øgar Svendsen
Ola Øgar Svendsen

SNITT A-A

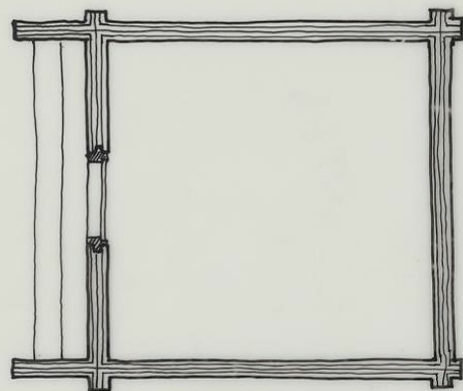
TØRRA

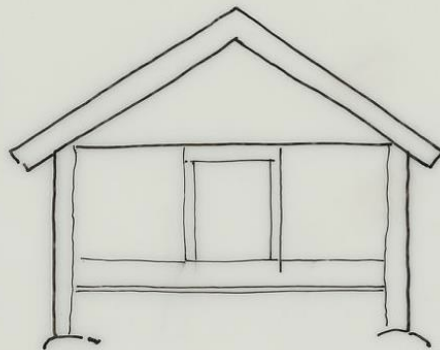
PLAN

ASKOSBE
GRUE - FIN
PLAN OG SNIT
AV RØKSTUE

OPMÅLT
Av Ege

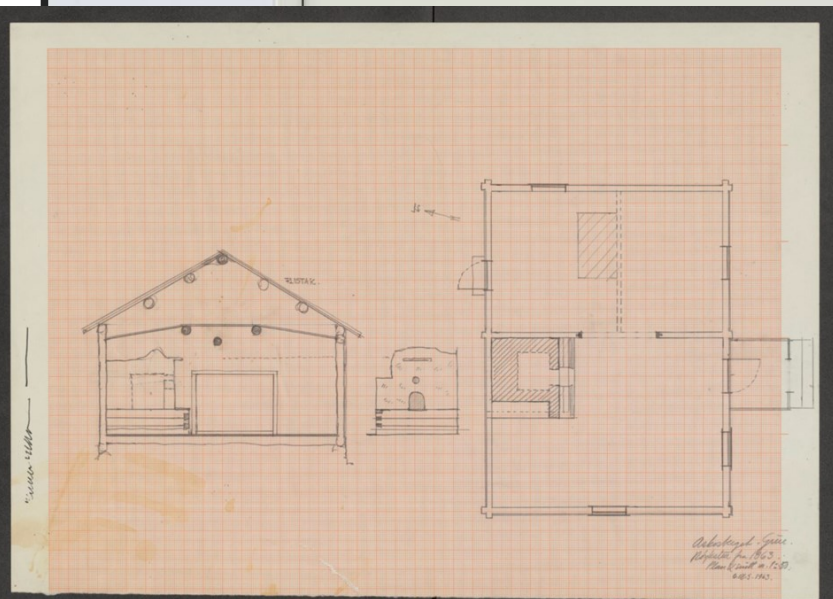

PLAN

ASKOSBERGET
GRUE - FINNSKOG
PLAN OG SNITT M.1:50
AV BU

OPPMÅLT 5-9-1963
Ola Ogar Svendsen

*Askosberget - Grue.
Ristet for B.O.
Plan og snitt 1:50.
5.9.63.*

I 1960-årene var røykstua på Askosberget Øvre i sterkt forfall, som var foranledningen til at det ble satt i gang istandsettingsarbeider i 1970-årene. Da restaureringen ble satt i gang i forbindelse med fredningssaken, var det denne istandsettingen som det måtte jobbes ut ifra.

Røykstua eksteriør

Fasade mot sør

Fasade mot nord

Luftehatt og pipe på Askosberget

Som del av restaureringen ble den gamle røykkanalen satt i stand og ny luftehatt oppført.

Før røykstua fikk peis med pipeløp, var det kun røykovnen som varmet opp huset. Den er et overbygd ildsted hvor også mat ble tilberedt. Maten ble tilberedt på glør som ble rakt ut fra ovnen.

Prinsippet for en røykovn er at den fyres opp en eller to ganger i døgnet. Da fyres det kraftig, slik at varmen magasineres i steinmassen og holder rommet varmt i lang tid.

Etter at veden er brent opp, ble glørne raket sammen for å tilberede mat på varmen.

Skogfinner som folkegruppe

Historikk, kultur og tradisjon

Skogfinner – opprinnelse, innvandring og bosetning

De fleste skogfinnene har sitt opphav i landskapet Savolax i Finland, mot grensen til Karelen.

Utvandringen til Skandinavia startet rundt midten av 1500-tallet og pågikk i vel hundre år. De tidligste bosettingene kom i Gästrikland og Hälsingland lengst øst i Sverige og spredte seg nordover og vestover til Ångermanland, Dalarna og Värmland, og fram mot midten av 1600-tallet over grensen til Norge. Finland var fram til 1809 «den östra rikshalvan» av Sverige, slik at det var først med bosettingene på norsk side av grensen at det ble utvandring fra det svenske riket.

De første bosettingene på norsk side kom på Finnskogen, ved Røgden på Grue Finnskog, men skogfinnene spredte seg raskt til store deler av Østlandet, og allerede på 1640-tallet var det skogfinner så langt vest som i Hurdal.

Det var sammensatte årsaker til utvandringen fra Finland, men de store granskogene i Skandinavia var åpenbart det som lokket mange til å flytte til nye områder for å kunne fortsette å drive svedjebruk i stor skala.

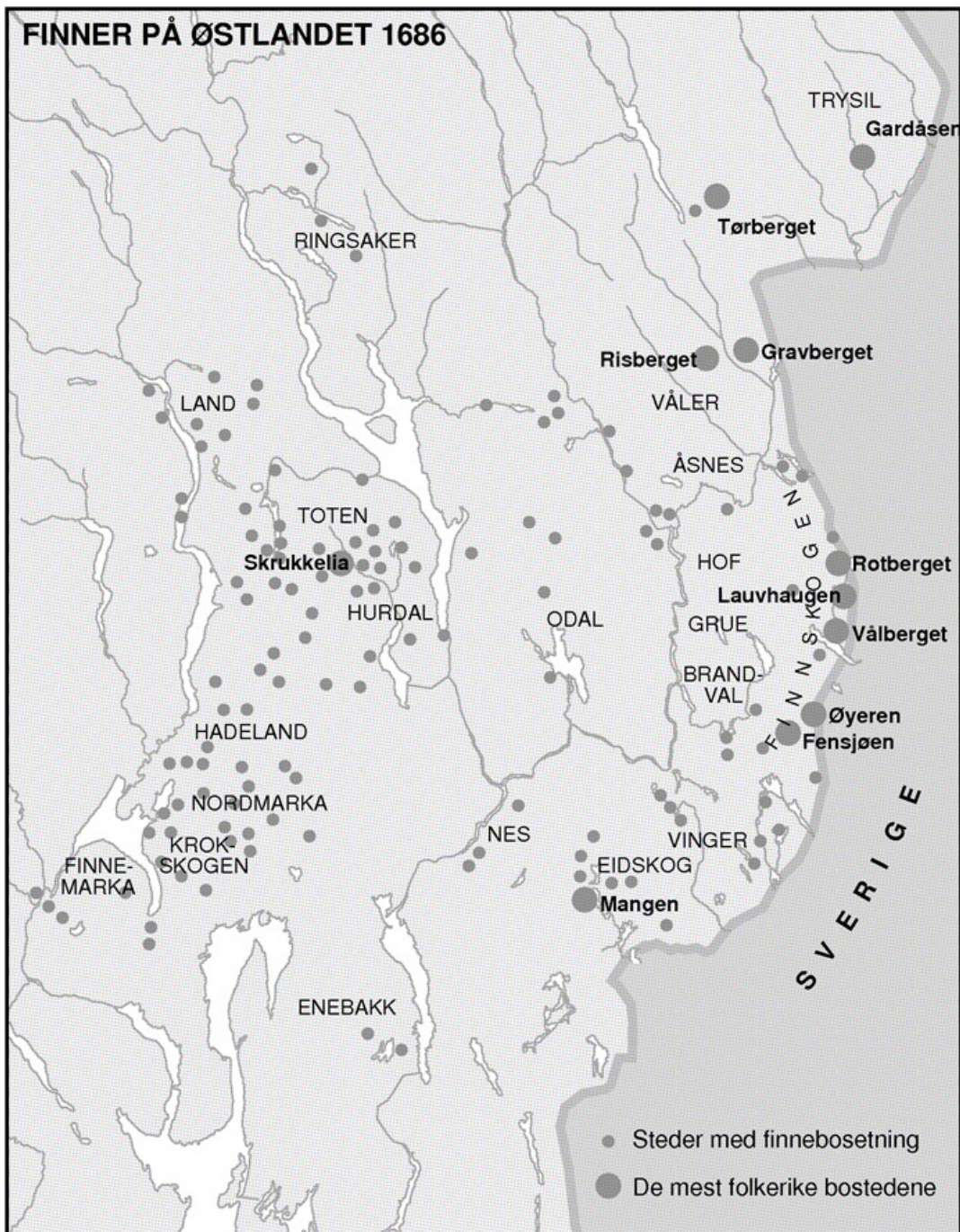
Fra midten av 1500-tallet var det i Sverige en politikk som ga skattefrihet i opptil sju år for de som tok opp nye boplasser. Hertug Karl av Värmland (senere Karl IX) inviterte spesielt finner til å bosette seg i de store skogområdene.

En medvirkende årsak til utvandringen fra Finland var også Klubbekrigen langs grensen til Russland og flere uår på slutten av 1500-tallet.

«Trälar under penningen», Eero Järnefelt 1893, Ateneum/Finlands nationalgalleri

FINNER PÅ ØSTLANDET 1686

Finnemantallet i 1686

I 1686 gjennomførte norske myndigheter en folketelling av alle skogfinner i Norge, for å få oversikt over hvor stort «problemet» var. «Problemet» var bl.a. skogfinnenes svedjebruk, som ble ansett for å ødelegge skogressurser for den voksende sagbruksnæringen, og gruppen av «løsfinner», som var enkeltpersoner uten fast bopel som reiste rundt og deltok i ulike svedjelag, og som derfor var umulige å skattlegge.

Finnemantallet viser 1.250 finner fordelt på 40 kommuner i sju fylker på Østlandet. Det er rimelig å anta at en del løsfinner ikke ble registrert i manntallet.

Kartet til venstre viser utbredelsen av skogfinsk bosetting i Norge ut fra Finnemantallet i 1686 (kilde: Norsk historisk leksikon).

Bosettingene var klart tettest i skogområdet langs riksgrensen mellom Eidskog og Trysil, men kartet viser også den store spredningen av bosettinger i barskogområder over store deler av Østlandet, med flere store tyngdepunkter i Oppland og Akershus; som Nordmarka, Krokaskogen, Hadeland, Hurdal og Toten, og Finnemarka i Buskerud.

Foto: Torkel Skoglund, Statskog

Finnskogen

Finnskogen er et skogområde i grensetraktene mellom Norge og Sverige, i nordre Värmland og østre del av Sør-Hedmark. Finnskogen utgjør kjerneområdet for den skogfinske kulturen og er fremdeles et sentralt område for skogfinsk byggeskikk og identitet. De første skogfinnene som kom til Norge bosatte seg her i første halvdel av 1600-tallet.

Næringsvirksomhet – Svedjebruk

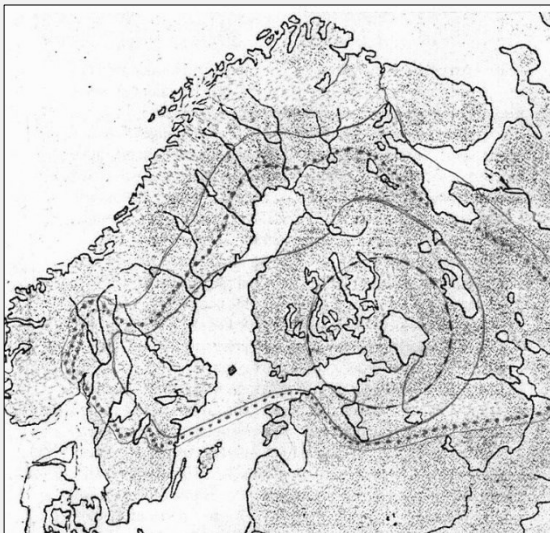
Skogfinnene drev svedjebruk (svibruk, bråtebruk) i de store granskogområdene i Midt-Sverige og på Østlandet i Norge.

Skogen ble felt og fikk ligge å tørke ett eller to år. Deretter brente man hele området og sådde toårig rug i aska, såkalte rugbråter. Dette var skogfinnenes hovednæringsvei, derfor ble de også kalt rugfinner. Denne måten å dyrke på er svært arealkrevende, men ga strå på to meters høyde og veldig store avlinger. Det ble som oftest tatt bare én avling på hver svedje. Derfor var det behov for å ta stadig nye skogarealer i bruk.

«Huuhta» er det finske betegnelsen på storsvedje i granskog. De store svedjene ble mest vellykket i næringsrik, gammel granskog, noe det fantes store områder av i skogbeltet over Midt-Sverige og inn i Norge.

Svedjebruk var enkelte steder i Norge i drift til inn på 1800-tallet, men med gjentatte forbud, måtte skogfinnene gradvis gå over til ensidig åkerbruk.

Andre viktige næringsveier for skogfinnene var naturlig nok jakt og fiske i skogene. Noen drev også med tømmerfløting eller tok arbeid i gruver.

Huuhtasvedjebrukets utbredelse

Man antar at huuhta (storsvedjing) oppsto i skogene nordøst for Viborg i Russland engang på 1300-tallet.

Bildet til venstre viser utbredelsen videre.

Innenfor sirkelen: 1500 e.Kr.

Hel linje: 1600 e.Kr.

Stiplet linje: 1700 e.Kr.

Ekspansjonen fortsatte på 1800-tallet, samt til Tver i Russland, Delaware i Nord-Amerika og flere områder i Sibir

(Per Martin Tvengsberg (2010): Svedjebruk. Norsk Skogfinsk Museum, s. 29.)

Skogfinsk byggeskikk

Skogfinnene hadde sin egen karakteristiske byggeskikk. På en tradisjonell skogfinsk gård finner man både ordinære gårdsbygninger som ellers i landet, men også spesielle skogfinske karakterbygninger og bygninger som bærer skogfinske trekk. Som bolighus hadde skogfinnene *røykstuer* med isolert innertak/himling. I tillegg hadde hver gård *røykbadstue* og ofte *rie* (tørke- og treskehus for rugavlingen). Alle husene ble varmet opp med røykovner. I tillegg var det vanlig å ha blant annet *jordkjeller* og *kokkhus* på gården.

Disse bygningene er karakteristiske for kulturen og derfor særlig viktige kulturbærere og historiefortellere. Eksempler på slike karakterbygninger er vist gjennom utvalgte kulturminner for fredning i det totale fredningsomfanget i prosjektet. Til sammen viser fredningsobjektene langt på vei bredden i skogfinsk byggeskikk slik den forekom i Norge.

Karakteristisk for de skogfinske boplassene i eldre tid er også mangfoldet av driftsbygninger fordelt i en organisk tunstruktur som er tilpasset landskapet og topografien på stedet. Eksempler på helhetlige anlegg med tunstruktur og mangfold av bygninger er vist ved de fem fredningene Østre Sollien, Orala, Abborhøgda, Mikkelerud og Hytjanstorpet.

Østre Sollien i Grue kommune er en godt bevart skogfinsk gård med mange karakterbygninger som viser skogfinsk byggeskikk. Foto: Berit Rønsen, Riksantikvaren

Røykstua på Hytjanstorpet i Grue er fortsatt bebodd.
Røykovnen her ble tatt ut omkring år 1900.
Foto: Berit Rønsen, Riksantikvaren

Røykstua

Røykstua er skogfinnenes bolighus, som ble varmet opp ved hjelp av en røykovn. De skogfinske røykstuene kjennetegnes blant annet ved den isolerte himlingen som de vestnorske røykovnstuene ikke har. Selve røykovnen er murt i naturstein og leire og har ingen skorstein. Ilden varmer opp den store steinmassen i ovnen som så står som et gigantisk varmemagasin og varmer rommet resten av døgnet uten ytterligere fyring før neste dag. Røyken kommer inn i rommet og legger seg som et teppe oppunder taket og avgir det meste av varmen til de grove materialene i himlingen, før den siver ut gjennom en røykkanal i taket. Glørne rakte man ut av ovnen og oppbevarte i grua på ovnsbanken. På denne glohaugen kunne man drive enkel matlaging.

Røykstua som bygningstype hadde tilbakegang fra siste halvdel av 1800-tallet, parallelt med at man tok i bruk nye oppvarmingsmetoder (peis og støpjernsovner).

Kun to røykstuer med intakt røykovn står igjen på opprinnelig sted i Norge. En på Askosberget øvre og en på Tvensberget, begge på Grue Finnskog. I tillegg finnes det flere bevarte røykstuer hvor ovnen er tatt ut, og hvor det for mange av dem også er gjort en del endringer/moderniseringer av bygningen.

Badstua på Nedre Øyeren, Brandval Finnskog, ble fredet i 2011.
Badstua er særegen med dobbel røykovn som fyller ulike funksjoner og oppvarmingsbehov.
Foto: Berit Rønsen, Riksantikvaren

Røykbadstua

Badstubading står sentralt i finsk kultur. Når skogfinnene slo seg ned på et nytt sted var badstua ofte det første huset de bygde. Badstua kan egne seg for allsidig bruk. Her kunne man i tillegg til å bade badstu også tørke korn og lage mat, samt bo midlertidig mens røykstua (bolighuset) ble bygget. Mange badstuer har vært i bruk som bolig for fattige personer til langt fram i tid.

En tradisjonell skogfinsk røykbadstue har røykovn murt uten bindemiddel. Varmen går effektivt opp mellom steinene i ovnstaket, og varmer opp steinrøysa på toppen mye raskere enn i en røykovn murt med bindemiddel. En badstuovn gir derfor mulighet for å ta ut en eksplosiv høy varme, mens varmen i en slik badstuovn uten bindemiddel også ebber raskere ut enn i de leiremurte røykovner i røykstuene.

De tradisjonelle røykbadstuene hadde ingen vinduer, bare glugger for utlufting av røyken, og eventuelt for lys inn i rommet. På bakveggen i rommet var det en «lave», en brisk midt oppe på veggen til å sitte eller ligge på. I tillegg var det benker langs ene langveggen nede.

Når man bader badstu, slenger man vann på steinrøysa på ovnen slik at het damp brer seg ut i rommet. Som i finsk tradisjon brukes badstukvaster av bjørkeris som man pisker seg med for å oppnå ytterligere renselse og velvære.

Ria

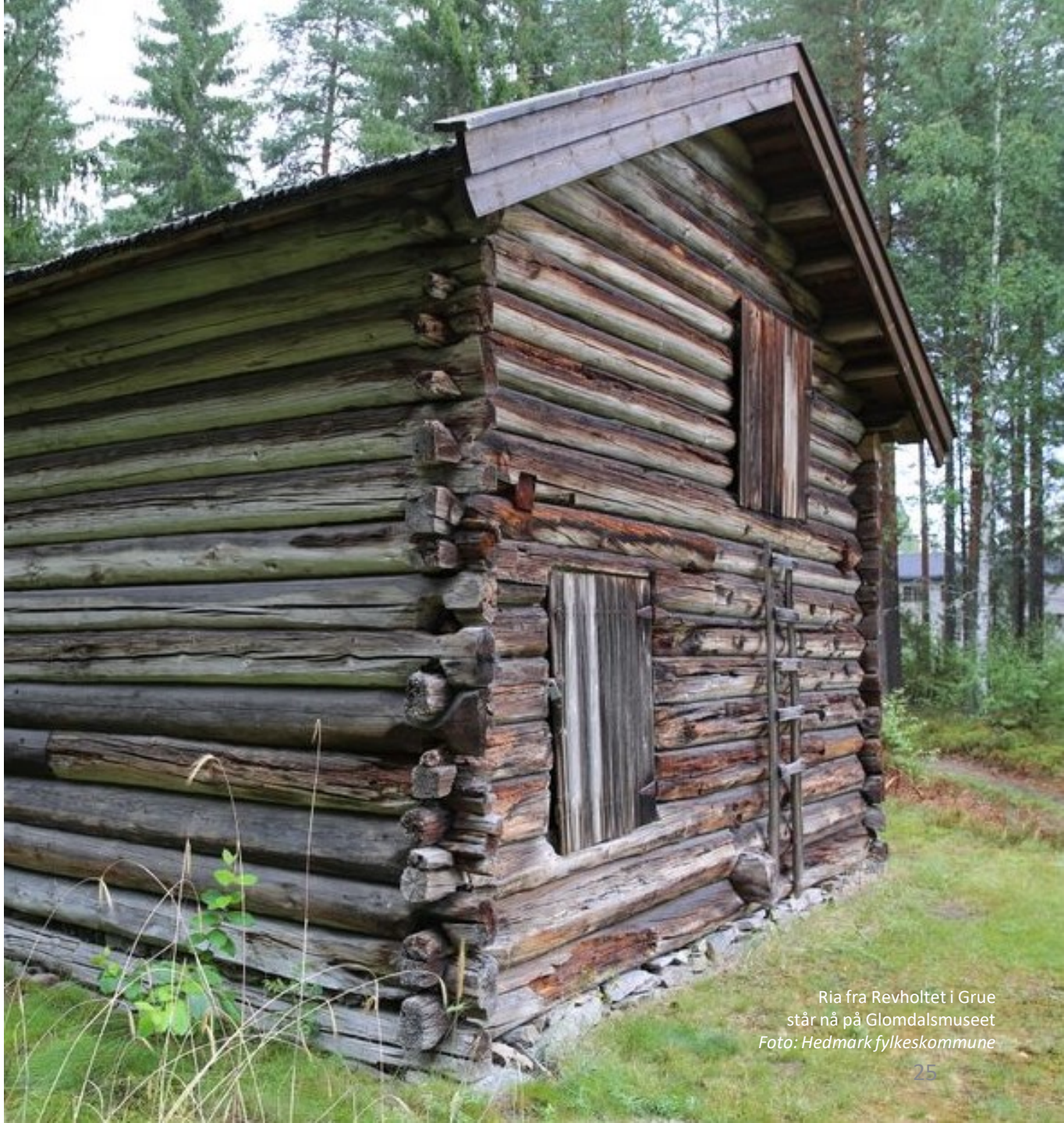
Skogfinnenes hovednæring var dyrking av svedjerug. Svedjerugen blir to meter høy og under innhøstingen ble den skjært med sigd og bundet til kornband. Bandene ble senere på høsten eller vinteren tørket i ria før de ble tresket på riegulvet. Navnet rie kommer fra 'riihi', som er den finske betegnelsen på dette tørke- og treskehuset.

Ria har en karakteristisk høy bygningskropp som skyldes at de to meter lange kornbandene ble tørket stående på et glissent «gulv» av løse og flyttbare tørkestenger/stokker som ligger et par meter over gulvet. For tørkingen ble det fyrt i en røykovn i ene hjørnet av bygningen. Varmen gikk opp mellom de glisne tørkestengene, videre opp gjennom de stående bandene og opp til det isolerte innertaket der aksene på rugen var.

Tørkingen kunne ta flere døgn, og i hele den tiden måtte ovnen og fyringen voktes kontinuerlig. Ei rie full med rug som tok fyr, ville være en økonomisk og overlevelsesmessig katastrofe.

Røyken setter røyksmak på kornet, og brød bakt på rietørket rug har en mild røyksmak. I fyringen ble det brukt tørr løvved som gir minst mulig røyk.

I Norge er det bevart kun to rier som begge er flyttet til museum. Det ser ut til at riene forsvant raskt etter at man sluttet med svedjebruket, og at man på Finnskogen ikke fant på andre funksjoner for riebygningene.

Ria fra Revholtet i Grue
står nå på Glomdalsmuseet
Foto: Hedmark fylkeskommune

Kokkhuset

Fra gammelt av var kokkhuset sentralt i den skogfinske kulturen. I tiden før røykstue-bygningene fikk flere rom, var røykovnen eneste varmekilde i røykstuene, og en røykovn er veldig upraktisk for koking av mat. Derfor hørte et eget kokkhus med til bygningene på gården. I sin eldste form er kokkhuset bare en lévegg rundt en bål plass, mens det etter hvert utviklet seg til små laftede bygninger med peis.

Begrepet kokkhus kommer av finsk (kokka / kokki / kokko), som kan ha å gjøre med både formen på de eldste kokkhusene og med funksjonen for matlaging. I mye litteratur brukes den svenske/norske betegnelsen kokhus på bygningstypen, mens eldre folk på Finnskogen veldig tydelig brukte navnet kokkhus.

Jordkjelleren

Jordkjeller finnes på de fleste skogfinske boplassene. Her lagret man neper og annet som skulle oppbevares frostfritt gjennom vinteren, senere også poteter da de kom i bruk.

Det finnes to hovedtyper av skogfinske jordkjellere når det gjelder konstruksjon:

- Jordkjeller med hvelvet eller flatt tak av trestokker.
- Jordkjeller med hvelvtak av stein.

Over hvelvtaket bygde man gjerne et saltak eller annen type vanntett overdekking for å hindre vann i å trenge ned i kjelleren. Oppå noen jordkjellere er det bygget kjellerbu.

Jordkjelleren er bygget opp med vegger av naturstein i et utgravd rom i bakken, gjerne i en skråning slik at tre av sidene ligger mot jordveggene i det utgravde hullet, og den fjerde blir en synlig frontvegg med inngangsdør. Det er to dører med en meters mellomrom, som utgjør en temperatursluse for å få god stabilitet i temperatur og fuktighet i kjelleren.

Jordkjeller på Østre Sollien, Grue Finnskog.
Foto: Berit Rønsen, Riksantikvaren

Fredet tuntre, rogn, på Abborhøgda i Kongsvinger kommune
Foto: Torkel Skoglund, Statskog

Skogfinsk kulturlandskap

Mosaikklandskap

Ettersom skogfinnene bosatte seg i skogterreng, ble enger og åkerlapper plassert der topografien og vekstforholdene var mest gunstige. Ser man en eldre skogfinsk gård fra luften, ser det ut som en mosaikk av driftsflater sammenbundet av stier, kjerreveier, skogstriper og hakkslåttmark. Det karakteristiske mosaikklandskapet har forsvunnet de fleste steder etter modernisering og mekanisering av drifta, eller etter fraflytting og gjenvoksing. På Abborhøgda i Kongsvinger kommune er det alderdommelige mosaikklandskapet bevart og fremdeles godt lesbart.

Nyttehagen

Den skogfinske hagen har nok på de fleste plasser vært mer av det praktiske slaget som nyttehage, men også enkelte stauder ble plantet innimellom nyttevekstene i hagen eller langs husveggen. Ofte var nyttehagen et inngjerdet jordstykke nærmest hovedbygningen i tunet. Her dyrket man det nødvendige av frukt og bær, urter og enkelte grønnsaker til husholdet. Man hadde også egne arealer for neper, og senere poteter.

Rogna

Rogna ble av skogfinnene ansett som et hellig tre, ut fra sjamanistisk tradisjon, og var derfor vanlig i bruk som tuntre. På Abborhøgda i Kongsvinger kommune står et slik tuntre bevart, på tilsvarende måte som på mange andre gårder.

Skogfinske tradisjoner

Magi og magiske symboler

Bruken av magiske symboler for beskyttelse av eiendom, folk og husdyr har sin bakgrunn i finsk-ugrisk sjamanistisk tradisjon og har vært utbredt i skogfinsk kultur langt fram i tid. Symbolene ble ofte skåret inn på og rundt inngangsdørene på bygninger som det var vesentlig å beskytte. Magien lå i kommunikasjonen mellom den som skar inn symbolet og krefter i naturen.

Slike symboler representerer en type kulturminner som er sårbare og som forsvinner gradvis etter hvert som bygninger forsvinner, dører skiftes ut og sol og vær tærer på treoverflatene.

Neverfletting

Neverfletting som håndverk kjennetegner skogfinsk kultur, og har åpenbar bakgrunn i østlig finsk-ugrisk tradisjon. Neversko, neverkonter og mange andre bruksgrenstander av flettede neverstrimler viser skogfinnenes kunnskaper og dyktighet i å utnytte naturmaterialer, og likheter og variasjoner i teknikker og produkter i finsk-ugriske områder østover viser det kulturelle slektskapet. Skogfinnene laget også mengder av bruksgjenstander av helnever (hele neverflak), og hadde også solide tradisjoner i å produsere andre typer flettverk, som fiskeruser og andre gjenstander, flettet av selje og andre materialer.

Mat

Skogfinnene har fremdeles gamle mattradisjoner med flere særegne retter. Særlig kjent er motti og flesk, hvor motti er en slags smuldremasse som kokes av mel og vann. Hillo er en annen karakteristisk rett hvor bær rårøres i mel og spises med skje.

Sang og musikk

Skogfinnene bragte med seg en spesiell karakteristisk sang- og musikktradisjon med røtter i gammel, finsk runesangtradisjon. Bruken av besvergelses og magiske runer er en del av denne tradisjonen, og det er samlet inn mange hundre slike runer fra Finnskogen.

Skogfinner i dag

Skogfinnenes kultur har, på samme måte som andre kulturer i Norden, endret seg mot en større likhet i innhold, både på det næringsmessige og mye annet. Skogfinnene ble, i likhet med andre minoriteter, i perioder utsatt for målrettet fornorskningsspolitikk. Allerede ved innvandringen ble skogfinnene gitt norske patronymikon som slektsnavn, i stedet for de arvelige finske slektsnavnene. Gjentatte forbud mot svedjebruk bidro til at svedjebruket ble avviklet tidligere enn det ellers ville vært, og allerede fra 1840-tallet forbød prestene, senere skoleverket, skoleelevene på Finnskogen å prate finsk. Dette bidro til at det skogfinske språket døde ut på 1900-tallet. Flere av de skogfinske tradisjonene ble nok fra slutten av 1800-tallet oppgitt av skogfinnene selv, for å unngå å bli identifisert/stigmatisert som skogfinner.

Allikevel har mange skogfinske tradisjoner overlevd helt til vår tid, særlig på Finnskogen, og fra slutten av 1900-tallet har det vokst fram en stor stolthet for det å være av skogfinsk avstamning, og for den skogfinske kulturarven som skogfinnene beriket det kulturelle mangfoldet i Norge med. De første skogfinske museer og organisasjoner ble etablert på 1940- og 1950-tallet. Da språket døde ut som identitetsmarkør, ble det ekstra viktig å sikre bevaring av andre identitetsmarkerende kulturelementer, som bl.a. bygninger som viser de kulturelle særegenhetene. Det skogfinske bygningsvernet har pågått spesielt målrettet siden 1970-tallet, og det ville vært mulig å berge flere unike bygninger dersom samfunnet hadde støttet opp om dette allerede da.

At skogfinnene fikk status som nasjonal minoritet fra 1998 har bidratt til storsamfunnets større oppmerksomhet, aksept og respekt for skogfinner og skogfinsk kulturarv, og dette har ført til ytterligere oppsving i interesse for den skogfinske kulturen, både innad i gruppen og utenfra. De skogfinske områdenes koblinger mellom natur og kultur skaper ekstra oppmerksomhet i en tid da samfunn og befolkning blir mer og mer preget av urbanisering. Dette er noe av bakgrunnen for populariteten av vandringsleder som f.eks. Finnskogleden og Finnskogrunden, der man i tillegg til naturopplevelsen, også får kunnskaper og innsikt gjennom de skogfinske boplassene som passerer.

Det at riksgrensen mellom Norge og Sverige går midt gjennom Finnskogen, skaper en ekstra dimensjon i både kulturelt innhold og attraktivitet. Det skogfinske på Finnskogen er et konglomerat av finsk, svensk og norsk kultur som gjør den unik. Grensetraktenes betydning under 2. verdenskrig skaper også en ekstra dimensjon både i historien og i opplevelsen for mange besøkere.

Om minoritetsprosjektet

De fem nasjonale minoritetene i Norge (skogfinner, kvener/norskfinner, jøder, rom (sigøynere) og romanifolket/tatere) er en viktig del av landets historie. Minoritetsgruppene har en rik kultur og de har bidratt til mangfoldet av kulturminner i landet vårt, men omfanget av sporene etter dem varierer og de kulturminnene som er bevart har ikke vært godt nok sikret.

Kartlegging og fredning av nasjonale minoriteters kulturminner

Etter en omfattende kartlegging av fredete kulturminner i Norge, kommer det tydelig fram at kulturminner knyttet til de nasjonale minoritetene er sterkt underrepresentert på fredningslisten.

Gjennom [stortingsmelding nr. 16, Leve med kulturminner](#), har Riksantikvaren fått i oppdrag å rette opp skjevheter i fredningslisten innen 2020. Målet er at et representativt utvalg kulturminner med tanke på geografisk, sosial, etnisk, næringsmessig og tidsmessig bredde, skal bli bevart for fremtiden.

Som et ledd i [fredningsstrategien mot 2020](#) gjennomfører Riksantikvaren et prosjekt for å løfte fram og få økt kunnskap om våre nasjonale minoriteters kulturminner, og om mulig frede et utvalg kulturminner knyttet til hver av de fem gruppene.

Samarbeid med minoritetsgruppene

Det er av stor betydning at minoritetene selv bidrar til å definere hvilke kulturminner som er viktige for dem og som representerer deres historie og kultur. Riksantikvaren samarbeider derfor med representanter for den enkelte minoritetsgruppe, i tillegg til regionalforvaltningen og relevante kunnskapsinstitusjoner.

De omreisende / tater'n på Moan i Alvdal.

Foto: Per K. Lien (1893-1951)/Anno Musea i Nord-Østerdalen (CC PDM)

Skogfinske kulturminner

- Oversikt over alle fredningene i prosjektet og hva de representerer

Abborhøgda er et kulturhistorisk viktig eksempel på en tradisjonell skogfinneplass med både bygninger (våningshus, låve, jordkjeller, bur, røykstue uten røykovn, grishus, kokkhus, vedskjul, sommerfjøs, høyløe, tufter etter smie), nyttehage, tuntre og tilhørende driftsarealer og mosaikklandskap bevart. Kulturlandskapet har et rikt biologisk mangfold, noe som er typisk for skogfinske bosetninger.

Øvre Askosberget er et godt bevart eksempel på en røykstue med røykovn inntakt på sin opprinnelige plass. I Norge finnes kun to røykstuer med original røykovn bevart.

Orala er et kulturhistorisk viktig eksempel på en tradisjonell skogfinneplass med både bygninger (våningshus, låve med moderne fjøsdel fra 50-tallet, gammelfjøs, kalvhuk, jordkjeller, bur, smie, vedskjul, høyløe, to sommerfjøs, badstue, kokkhus, sag og netthuk) hage og tilhørende landbruksarealer bevart. Oralas viser også tilknytningen til sjøen og fisket som har vært en viktig binæringsvei for mange skogfinner.

Låven i Peistorpet er bærer av en uvanlig stor mengde innrissede symboler. Bruken av magiske symboler har vært en viktig del av skogfinsk kultur i Norge tilbake til 1600-tallet. Bygningen er løftet fram av skogfinnene selv som særlig viktig å bevare nettopp for å sikre kunnskapen om, og for å kunne formidle denne viktige delen av deres kultur.

Akkasaari (Kjerringholmen) er en likholme med tre graver. Holmen representerer den skogfinske tradisjonen med å gravlegge på holmer, fast eller midlertidig. **(Fredning er ikke avklart, men under vurdering)**

Hytjanstorpet er et godt bevart skogfinsk torp som fortsatt er bebodd og drives på tradisjonelt vis. På torpet finnes røykstue, stabbur, mjølkebu, fjøs, sommerfjøs, utkjeller, låve, høyløe, moderne badstue og garasje. Røykstua på gården viser den typiske utviklingen hvor man erstattet røykovnen med moderne ildsted. Det tilhørende kulturlandskapet har et rikt biologisk mangfold, noe som er typisk for skogfinske bosetninger.

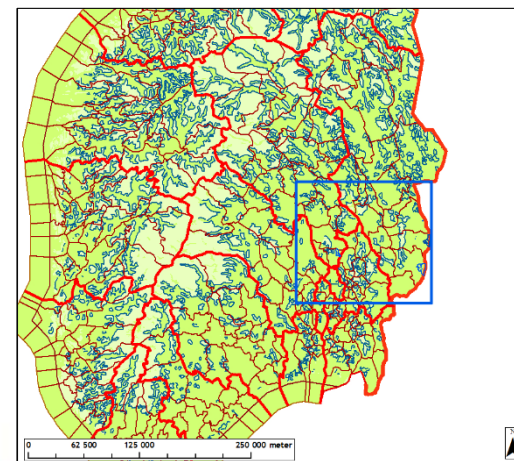
Østre Sollien er et godt bevart eksempel på et helhetlig skogfinsk torp med flere karakterbygninger fra skogfinsk byggeskikk (røykstue, kokkhus, bur, låve, jordkjeller) og typisk beliggenhet i landskapet.

Ria fra Revholtet (nå på Glomdalsmuseet) er en av to bevarte rier i Norge. Ria er et skogfinsk tørkehus for svedjerug og dermed en nøkkelbygning i skogfinsk bygningstradisjon.

Mikkeldrud er en skogfinsk gård som viser utbredelsen av skogfinsk bosetning til Akershus. Gården har både mangfold av bygninger (våningshus, låve, stall/uthus, stabbur, jordkjeller, uthus/utedo, hytte og garasje), karakteristisk tunstruktur og omkringliggende kulturlandskap bevart. Kulturlandskapet har et rikt biologisk mangfold, noe som er typisk for steder det har vært skogfinsk bosetning.

Snellingen er en skogfinsk gård med bevarte bygninger (to våningshus, to uthus) og klassisk beliggenhet i landskapet. Gården viser utbredelsen av skogfinsk bosetning til Oppland. **(Omfang av fredning er ikke avklart)**

Nedre Finneplassen i Buskerud har et godt bevart skogfinsk bur med innskårede magiske symboler på døren. Finneplassen er ett av svært få kulturminner som viser utbredelsen av skogfinsk bosetning så langt vest som til Buskerud.

Kartet viser de skogfinske kulturminnene som er under fredning eller vurderes fredet i forbindelse med minoritetsprosjektet

Bakgrunnsinformasjon om dokumentet

Dokumentasjonsvedlegget er utarbeidet i forbindelse med minoritetsprosjektet og fredningssaken for Askosberg. Målet med arbeidet er å dokumentere kulturlandskapets verdi knyttet til fredningen på fredningstidspunktet, beskrive anleggets historie og sette det inn i en kulturhistorisk sammenheng.

Dokumentasjonsvedlegget er utarbeidet av Riksantikvaren 2019-2020.

Norsk Skogfinsk Museum har bidratt med mye kunnskap om anlegget, både gjennom møter og via saksdokumenter.

Norsk Skogfinsk Museum har også bidratt i arbeidet med delen om skogfinnenes historie og kultur.

Både nåværende eier, Statskog, og kommende eier Fortidsminneforeningen har deltatt aktivt på møter og befaringer underveis i prosessen.